

Т. О. ГАВРИЛОВА
СУБОТІВЦІ ЧИ СУБОТЯНИ, МАТУСІВЦІ ЧИ МАТУСЯНИ?

На питання: «Як зветься жителі Києва, Харкова, Львова, Миколаєва?» — ми, не вагаючись, відповідаємо: «Кияни, харків'яни, львів'яни, миколаївці». Так, це традиційні, часто вживані найменування, утворені від давніх, добре відомих назв наших міст, і навряд чи хтось зараз назве *киян кийвцями* чи *київчанами*, *львів'ян* — *львівцями* чи *львівчанами*. А як бути з назвами жителів мало відомих, невеликих населених пунктів? Адже мешканці їх можуть взагалі не мати місцевої назви, і тоді виникає потреба утворити правильну форму. Можна, звичайно, обійтися описовими конструкціями, приміром, *жителі села...*, *трудівники села...*, але спеціальні назви-іменники набагато зручніші, коротші, однозначні за змістом. Крім того, вони широко вживані. Якщо жителі певного населеного пункту мають місцеву назву, то виникає питання, чи відповідає вона нормам літературної мови, чи може вона стати загальноновживаною. Так, наприклад, жителі Матусева, що на Черкащині, називають себе не *матусівцями* чи *матусівчанами*, а *матусянами*, уродженці Ірклієва — *ірклійцями*, Мошурова — *мошуранцями*.

Найчастіше трапляється так, що від того самого найменування населеного пункту вживається кілька форм назв жителів: Драбів (Черкаська обл. — далі Чрк.) — *драбів'яни*, *драбівці*, *драбівчани*; Богунове (Київська обл. — далі Кв.) — *богуняни*, *богунівці*, *богунці*, *богунчани*; Жашків (Чрк.) — *жашиківці*, *жашиківчани*, *жашиків'яни*, *жашиківцани*; Суботів (Чрк.) — *суботівці*, *суботяни*; Левченкове (Чрк.) — *левченківці* та ін. Постає питання: яка з цих форм найбільш прийнятна?

Відомо, що назви жителів творяться за певними зразками-моделями: до твірної основи, яка виділяється з географічної назви, додається словотворчий суфікс. Це, звичайно, уніфікує форми назв осіб за місцем проживання. Чим же тоді пояснюється така велика різноманітність цих форм? Великою різноманітністю географічних назв? Так, але в даному випадку ми обмежилися розглядом одного виду найменувань населених пунктів на **-ов (-ев, -ів)**, а форми назв жителів, утворених від них, — різні. Існуванням ряду синонімічних суфіксів, за допомогою яких творяться найменування осіб за територією? Дійсно, наявність кількох суфіксів зумовлює появу паралельних форм: Соснова (Кв.) — *соснівці*, *соснівчани*; Козлів (Кв.) — *козлівці*, *козлівчани*; Чмихалове (Плт. обл.) — *чмихалівці*, *чмихалівчани*, тощо. У ряді ж випадків для творення назв жителів використовуються ті самі суфікси, а утворені форми — різні: Іркліїв — *ірклійці*, *ірклівці*; Богунове — *богунці*, *богунівці*. Отже, на характер творення назв жителів впливають і інші фактори. Серед них — особливості сполучуваності основи і словотворчого суфікса. Їх поєднання відбувається за певними правилами, закономірностями, що діють в українській мові. Так, зокрема, не може поєднуватися однаковий кінцевий звук твірної основи і початковий звук словотворчого суфікса, не сполучаються звуки, що чергуються між собою, не поєднуються ідентичні суфікси, за допомогою яких творяться найменування жителів і самі географічні назви, тому, наприклад, від найменувань населених пунктів на **-ов, (-ів, -ев)** назви жителів не утворюються за допомогою складного суфікса **-івц-і**, бо він містить однаковий з суфіксом основи елемент **-ів**.

Особливістю географічних назв на **-ов (-ів, -ев)** є те, що кінцевий звук основи (**в**) легко поєднується з багатьма суфіксами назв жителів, породжуючи паралельні форми: Васильків (Кв.) — *васильківці*, *васильківчани*; Вишневе (Кв.) — *вишнівці*, *вишнівчани*; Гвоздів (Кв.) — *гвоздівці*, *гвоздівчани*. Але з суфіксами **-ан-и, -ак-и** основи на **-в** сполучаються обмежено, оскільки для сучасної української мови не властиве сполучення **-війан-и**, що утворюється додаванням до географічної назви на губний (**в**) суфікса **-ан-и**. Те саме стосується й суфікса **-ак-и**. Тому форми назв жителів на **-війан-и** є зараз рідкісними, а на **-війак-и** — одиничними. Це традиційні назви типу *львів'яни*, *харків'яни*. Вживаються вони в усному мовленні, пор.: *драбів'яни*, *жашиків'яни*. В літературній же мові використовуються форми на **-ц-і, -чан-и**. Привертає увагу той факт, що в тій місцевості, де для творення назв жителів особливо

широко використовується суфікс **-ан-и**, поєднання його з твірною основою на **-ов (-ев, -ів)** здійснюється шляхом усічення основи, що сприяє легкому сполученню її з суфіксом **-ан-и** — Боровикове (Чрк.) — *боровичани*; Гусакове (Чрк.) — *гусачани*; Стеблів (Чрк.) — *стебляни*. Звичайно, тут діє ще й усномовна тенденція до економії мовних засобів. Чи прийнятні для загального вжитку такі форми? Відомо, що усічення основи, якщо воно зумовлене несумісністю її кінця і словотворчого суфікса і яке є єдиним засобом їх сполучення, — закономірне явище словотвору. А втім, у розглянутих вище й інших, аналогічних, прикладах усічення основи можна уникнути, використовуючи для творення назв жителів суфікси, які вільно сполучаються з кінцевим (**в**). Тим більше, що усічення основи у відтопонімічному словотворі — явище небажане, оскільки при цьому затемнюється географічна назва. Отже, загальноновживаними, напевне, повинні стати форми типу *боровиківці* (Боровикове); *гусаківці*, *гусаківчани* (Русакове); *стеблівці*, *стеблівчани* (Стеблів); *бакаївці*, *бакаївчани* (Бакаєве); *зеленьківці*, *зеленьківчани* (Зеленьків) тощо.

Причиною появи усномовних форм назв жителів може стати зміна самого географічного найменування. Так, форма *ірклійці* утворена від видозміненої в розмовно-побутовому вжитку назви селища Іркліїв — Ірклій. У літературній мові такі форми небажані.

При творенні назв жителів мають місце й історичні традиції. Виявом їх є, наприклад, використання для утворення найменувань осіб за місцем проживання основи не географічної назви, а тієї, від якої походить саме найменування населеного пункту. Як вважає більшість дослідників, саме так утворена назва *кияни* (від імені легендарного засновника міста — Кия). Мабуть, у такий спосіб утворені й найменування жителів типу *суботяни* (Суботів), *матусяни* (Матусів), *богуняни* (Богунове) та інші. Такі форми є дуже давніми, характерними в основному для територій старожитніх говорів. Дослідження писемних пам'яток показує, що назви жителів, утворені від слів, які лягли в основу найменування населених пунктів, уживалися й у літературній мові. У наш час як літературна існує лише форма *кияни*. Збереження її як нормативної в українській мові пояснюється, мабуть, тим, що це традиційна, відома всім здавна назва жителів важливого в політичному, адміністративному, економічному й культурному відношеннях міста. Що ж до найменувань типу *суботяни*, *матусяни*, то вони, хоч і давні, але вузьколокалізовані, відомі обмеженому колу носіїв. Тому, як і аналогічно утворені назви жителів, вони є фактом побутового мовлення. Літературними вважаються форми, що співвідносяться з основами сучасного (офіційного) найменування населеного пункту: *суботівці*, *суботівчани*; *матусівці*, *матусівчани* тощо.

Форма *жовтняни*, звичайно, не така давня, як згадані вище назви жителів. Утворилась вона, безперечно, від широко вживаного слова Жовтень, яке лягло в основу географічного найменування Жовтневе. Загальноприйнятою є форма *жовтневіці*.

Назва жителів *Левченки* (с. Левченкове — розм. Левченки) також пов'язана з основою, від якої походить географічне найменування, але утворилась вона іншим способом — шляхом перенесення без змін найменування населеного пункту на назву жителів (а, можливо, й навпаки). Літературною, безперечно, є форма *левченківці*. Отже, сказане вище слід враховувати при виборі форми із ряду синонімічних, інакше та чи інша назва жителів може видатися дещо незвичною, штучною для місцевого населення.